

КОНЗЕРВАТИВНО(ДОГМАТСКО) И ДИЈАЛЕКТИЧКО ЛОГИЧКО МИШЉЕЊЕ

*“... људском се разуму мора отворити пут
посве другачији неголи је био познат до са-
да и морају се прибавити друга помоћна
средства, како би ум могао најбоље иско-
ристити своје право на природу“.*

Франсис Бекон

*КОНЗЕРВАТИВНО (догматско) мишљење, мисаоно стварање које је превазиђено у
суштини; конзервирани ставови, стегнути оквири, затворени прозори и врата с тешким
непровидним завесама, потпуно ограничена видљивост стварности, недоступна истина.
Дијалектичко логичко мишљење, развојно, стваралачко мишљење, неисцрпна енергија и
воља проналажења и стварања новог и напредног, и долажења до истине.*

Стварност нас окружује, с нама и у нама је. Као реалност живљења и постојања, присутна је у свом пуном облику какав видимо, истинито нам одражава и приказује садашњост, даје општу и субјективну слику какву доживљавамо. Ту је. Постоји. У њој живимо. Она је истина нашег живота. Независна је од било каквог уверења, става или угла посматрања. Наше мишљење се гради према сликама које доживљавамо стварно или путем додатних извора и података. Ту тражимо извор истине. Истина се нуди као једна. Наш однос према њој зависи од реалне потребе да је нађемо и видимо. Настојања да се критички темељито преиспитају садржаји и методи постојећих сазнавања истине, доводе нас до различитих гледишта, која су углавном супротстављена, јер се различито разуме и тумачи њено постојање. Не постоји стварна тежња да се она нађе као чињеница, јер смо склони да тражимо друге путеве веровања у њено постојање, па се јавља и тврдња да не постоји само једна истина. Такав однос према њој доводи нас у позиције да бранимо и заговарамо нешто што сматрамо да је реално, истинито, али без реалног доказа стварног постојања, и, с друге стране, бранимо и заговарамо постојање стварног, реалног, истинитог, које видимо и доживљавамо као неминовну реалност, без које свет не може, јер све што је супротнo или застарело даје илузорну представу о стварности. То се посебно односи на застарело, неразвојно мишљење, које није развијено на научним и филозофским основама постојања стварности, али се одржава формалним, ненаучним потврђивањима, као изражен конзервативизам утемељен на формализму, који јесте затворен и изолован систем заснован на апстракција-

ма, ван научног и културног наслеђа, ван реалности. Такво мишљење у свом владајућем издању, у круговима своје одрживости, прелази у облик духовног владања и чини моћан инструмент за овладавање људском свешћу; постаје део савременог комплекса доминације у сфери владајућег мишљења о друштвеним и природним појавама, о свом виђењу стварности. Његова репресивна егзистенција одржава се посебно посредством идеја о сопственој одрживости у људској свести. Зато није могуће да је се ослободимо или је бар мало потиснемо, ако се не формира нова свест у филозофском или научном мишљењу развојем њене истинске критике. Бављење истинским радом на развијању и унапређењу правилног мишљења, јесте храброст да се безрезервно преиспитају искази који су тамо заступљени као догме, и који су својом везаношћу окосница постојеће догматике; да се истина сопствених претпоставки, разложно осмишљена и заснована на истинитим аргументима, учини ваљаним предметом тражења истине. Формирање другачијег, истинито аргументованог мишљења, основана је претпоставка правилног разумевања и тумачења догађања, што условљава правилну представу стварности.

НАЧИН МИШЉЕЊА

Начин мишљења условљава формирање сазнања. Утиче на ниво сазнања и његову одрживост, на рационално-искуствене мисли о стварности и могућности њеног мењања према људским потребама и тежњама к новом или одржавању старог, окамењеног, догматског. С обзиром да се све науке убрзано развијају услед динамичности догађања, могло би да се помисли како се пружа повољна могућност за сазревање услова у којима ће се људско сазнање у одређеним областима духовног развоја ослободити конзервативних(догматских) стега, јер су се савремени облици сазнајних делатности и њихова достигнућа развили у односу на претходне. Међутим, упорно се одржавају наслеђени облици „организовања“ сазнавања и начина мишљења, који постају крајне ирационални. Многа нова научна достигнућа не могу да добију одговарајући значај и место у општем „систему“ мишљења и знања, јер неким својим резултатима „повређују“ догматику, која је изражена у свету, и својих тврдокорним присуством ремети све што је напредно, и које додирује нешто што ремети већ „успостављено“. Тиме се директно утиче на формирање и развој свести(непосредно или посредно) у срединама у којима се крећу и раде(мисле) творци, заговорници и браниоци конзервативног(догматског) мишљења.

Свест се развија од првог тренутка додира са стварношћу, изложена разним мерама и притисцима помоћу којих се настоји да се утиче на њено обликовање. То обликовање свести заснива се на нечему што се може прихватити свесно или несвесно. Свесно се граде сазнања која су од интереса за неког или нешто. Несвесно се граде сазнања услед несхватања правих узрока стварања, самог стварања и манифестовања природних и друштвених појава. „Несвесно“ може да се односи на последице замишљеног делања, које се редовно разликују од субјективних намера и циљева. Реч је о непотпуном или погрешном схватању и сазнању, иако је у тај процес максимално укључено мишљење, и може да буде у складу са свим логичким правилима, али без правих дијалектичких логичких закључака. „Несвесно“ је подложно разноврсним теоријским („логичким“) манипулацијама(спекулацијама). Услед свесног или несвесног формирања и развијања фонда знања долази до разлика у сазнању о једној ствари код различитих његових твораца. Међутим, требало би да се ради о јединственом систему сазнања о једној ствари услед

вишеслојног и вишедимензионалног истраживања, али је то скоро неизводљиво јер се неминовно уплићу свесно или несвесно, које стварају различитости у једном, што онемогућава коректно споразумевање. Дијалектичко логичко мишљење доводи до правилног усмеравања ка замишљеном циљу и до његовог реалног достизања дијалектичким логичким принципима.

1/ КОНЗЕРВАТИВНО (ДОГМАТСКО) МИШЉЕЊЕ

Конзервативно(догматско) мишљење карактерише одређен(устаљен) однос према природним и друштвеним појавама, њиховим теоријским уопштавањима и стварању „свог“ појмовног апарата (систем појмова и њихових термина). У функцији је одржавања постојећег нивоа знања и противно је било каквом напредовању ка истини. Такво мишљење може да буде привидно реално и динамично, јер „доприноси“ праћењу брзо промењивих услова у којима би могло да очува конзервативизам(догматизам) у налету снага темељних промена. Главни „темељи“ с којих, и помоћу којих, конзервативно(догматско,окамењено) мишљење продире и задржава се у јавности јесу некоректне теоријске оријентације и забрана примењивих технологија истраживања. Такво мишљење је изградило и такву свест, која се задржава на свету спољашњих привида и „сопствених истина“. Не продире до дубљих сазнања, до суштине, јер би реметило успостављен „систем знања“. Задовољава се имагинарним приказивањем стварности, која се утискује у њу као једина „права“ стварност (и „истина“),и тиме потхрањује и тако превише заступљен формализам. Ради се о систематском извору ограниченог или погрешног сазнања који је условљен незаинтересованошћу да се стварност посматра из правога угла и у правом светлу. Илузорна свест ствара илузорну слику и бира крајне „повољне“ и „једино праве“ представе о стварном облику и суштини(истини). Са сазнајног становишта, такве површне опсервације су једностране и пристрасне према већ „осведоченим ауторитетима“(једноумље). Тиме се интелектуални потенцијал усмерава ка потврђивању једне, погрешне стране „стварности“. Систематски се занемарују актуелне друштвене промене и своде на маргине у односу на „велике“ догматске теорије. Те теорије се проглашавају за недодирљиве, ван којих је све погрешно и неприхватљиво, без обзира на суштинску реалност у којој живимо. Заборавља се да теорије нијесу добре ако не одговарају познатим чињеницама, и да се могу лако оповргнути, јер извиру из фетишизованог слоја ван стварности. Укорењују се у површна размишљања и разматрања, и из њих извиру. Егзистирају „откривањем“ површних црта, једностраних и неоснованих сазнања, и, тако, заменом теза мењају поглед на свет. Као репресивне теорије стварају свој духовни(илузорни) омотач којим се штите, и тако својим многобројним присталицама и обожаваоцима обезбеђују какво-такво потврђивање. Не мењају се,јер њихови творци користе разна средства да их одбране и задрже што дуже, без обзира што би њихова промена била логички оправдана и неопходна(корисна). Постоји више узрока такве отпорности: 1) апологетска одбрана таквих ставова; 2) постојећи ставови су одређени као стандарди; 3) избегавање упознавања с подацима који су у супротности с усвојеним ставовима; 4) притисак конзервативне средине која подржава такве ставове; 5) одржавање нивоа предрасуда; 6) вештачко стицање имуности на деловање логичких(нужних) аргумената и њихово упорно одбијање или занемаривање; 7) строга усмереност било каквог разговора и одбрана усвојених ставова формалним ауторитетом-а) одбацивањем или порицањем нових података (аргумената) добијених дијалектичким логичким мишљењем, б) појачавањем ставова

„проналажењем“ и саопштавањем „нових аргумената“, и притисцима на „своју“ јавност да свим силама то одбране, јер је то тако одређено и дато. Ослањају се на присутно „примитивно“ мишљење људи који их подржавају и прате, и који воле да граде мистичне узроке појава. Такво мишљење одговара за успешну и трајну манипулацију свешћу, где манипулатор уноси хаос у „логички“ низ, који доводи људе до менталне немоћи да се снађу и опстану ако не верују у то, па траже „вођу“ који ће да им помогне у тој немоћи, траже спас, али су доведени у дуготрајан таквак „процес“ спасења услед специјалног стварања скандалозно чудних прилика да поданици буду обједињени оковима апсурда, путем имагинарног. Битна је форма, није битна суштина.

2/ ДИЈАЛЕКТИЧКО ЛОГИЧКО МИШЉЕЊЕ

Дијалектичко логичко мишљење се гради на темељима логичких принципа и основ је правилног сазнања и знања. Својим темељним логичким вредностима формира реалну и остварљиву визију о новим људским(умним) могућностима. Стално тежи да прекорачи „утврђене“ границе „сазнања“ конзервативаца(догмата), и зато јесте духовно оружје у настојању да се превазиђе застарело и развије ново. Револуционарно је јер не тежи описивању и стварању заблуда, већ чини интелектуалну еманципацију, истражује путеве, одређује и усмерава умну снагу. Тако обезбеђује пут ваљаном мишљењу ка таквој стварности и снагама које ће превазићи или преобликовати негативно. Јесте ментално организован ток симболичких процеса, који зависи од значења употребљених симбола. Обухвата сазнајну, осећајну и вољну страну човека. То је мисаони процес који трага, уочава и изналази нове везе и односе између ствари и појава, стварајући једним специфичним чином нов систем појмовних веза, па је зато стваралачко, напредно, развојно, које даје потпуно нове процесе у односу на конзервативно(догматско) мишљење. С обзиром да је човек мисаоно биће, за све тражи објашњење, налази решења, увиђа релације. Увиђањем настоји да схвати везе и односе између елемената у стварности, њихову унутрашњу, невидљиву повезаност, да ли нешто јесте или није, ако јесте зашто *јесте*, ако није зашто *није*, утврђује сличности и разлике, узроке и последице, односе између појава, одвајање битног од небитног, идентификује проблеме. Такво мишљење јесте сврсисходна психичка активност усмерена ка неком циљу, који задовољава дату потребу. Зато је конкретно, реалистичко, стваралачко и критичко мишљење. Критика застарелог није негација за себе, него је садржинска и суштинска афирмација - изградња и успостављање новог. То је превладавање апологије постојеће конзервативне (догматске) мисли и деструктивног ниҳилизма. Избор правог теоријског (мисаоног) погледа јесте правилна усмереност ка превазилажењу застарелог, окамењеног, која се огледа у: а/ превазилажењу преувеличавања ванпојавног; б/ потискивању(елиминисању) омаловажавања (занемаривања, одбацивања) суштине ствари,истине; в/ одређености њених настојања да открива промене у начину мишљења и снаге које могу да их успешно остваре; г/ окружењу којем је мишљење упућено, које ће ваљано (или не) да процени и оцени таква теоријска (мисаона) настојања.

Дијалектичко логичко мишљење јесте, 1/ садржајно, засновано на дијалектици; 2/ одређено уз висок степен извесности и истинитости сазнања (знања); 3/ основано,засновано на извесним (ваљаним) разлозима,ваљано образложено и доказано у пракси; 4/ доследно,повезано и систематизовано; 5/ објективно. Такво мишљење с правом намеће логичка питања конзервативном

(догматском) мишљењу: а/ да ли постоји подручје стварности на које се односе искази тог мишљења; б/ да ли постоји нека научна хипотеза која је потврђена да би такво мишљење постојало; в/ колико је инваријантних генерализација(уопштавања) досадашњих искустава уграђено у такво мишљење; г/ зашто се мишљење базира на формализму, оскудној теорији значења; д/ зашто се не поштује општа одлика научних теоријских тврђења да су подложна и доступна оповргавању; ђ/ зашто се не дозвољава критика појмовног апарата и његов развој; е/ зашто није заступљена стваралачка критика; ж/ зашто нису дозвољена логичка испитивања, и нису пожељна; з/ зашто се одбацује дијалектичка логика као наука о условима сазнавања истине; и/ зашто важећи ставови нису научни, довољно образложени и кохерентни с другим знањима, и нису истинити; ј/ да ли се располаже сигурним критеријумима помоћу којих може да се цени да ли је нешто истинито; к/ зашто се констатације не аргументују довољним разлозима на основу којих би требало да верујемо у њихову истинитост; л/ да ли су истинити искази који формулишу норму понашања и делатности; љ/ да ли се теорија заснива на филозофским претпоставкама, тј. да ли дозвољава утицај филозофије науке?

САЗНАЊЕ И ЗНАЊЕ

Под сазнавањем се подразумевају мисаони процеси којима се граде, развијају и усавршавају постојећа и настају нова сазнања о стварности. Сазнање обухвата сва појединачна сазнајна достигнућа у одређеној области интересовања. Карактеристичне особине јесу - истраживање практичних животних искустава помоћу појмова, њихово логичко-појмовно развијање и повезивање у смисаоне целине различитог садржаја, обима и степена теоријске (мисаоне) развијености, што се методички искуствено проверава. Без поузданих критеријума за утврђивање сазнајних вредности идеја и теоријских решења сазнање не може да буде што би према претпоставци требало да буде. У том случају остаје у сфери претпоставки. Они обезбеђују одређеност проучавања повезаности идеја и теоријских решења с појавама, и у стању су да открију повољне или неповољне друштвене услове за развој појединих облика сазнања и њихов колико-толико усклађен међусобни однос. Идеје се непосредно или посредно укључују у друштвене и сазнајне токове на основу свог значаја. Ако се у некаквим односима јављају теоријске заблуде, обмане, фикције или недоречености (некоректности) у улози сазнања, то постаје значајан податак о идејама које доприносе томе или о ставовима у односу на нове идеје, којима се жели постићи ново. Зато се јављају отпори према испитивању сазнајних вредности конзервативних (догматских) теорија и ставова, јер се јавља бојазан да ће се било каквим дијалектичким помаком „узнемирити“ постојеће и важеће идеје у тим круговима. Дијалектичко логичко схватање истине упућује на неопходну потребу за оцењивање сазнајне вредности неке идејне (теоријске) творевине.

Количина и квалитет знања којим се располаже у одређеној области стварности ограничени су и промењиви. У настојањима да се знање прошири новим сазнањима и учини темељнијим и поузданијим неизбежни су и пропусти, лутања и грешке. Једино темељитом и свестраном анализом развијених садржаја, уграђених у некакво важеће и опште становиште, може се утврдити њихова ваљаност. Критички став према постојећем нивоу и начину мишљења, његовим досадашњим и садашњим творевинама требало би да омогући реалније гледање на стварност и мишљење о њој, и тиме онемогући или бар ублажи (само)величање достигнутог нивоа знања које

достигне такве облике да доводи у сумњу било какву могућност напредовања у начину мишљења.

Под знањем се подразумевају успешни резултати сазнавања и акумулирана сазнања у одређеној области стварности, који су усмерени ка задовољењу одређених људских потреба усклађене с могућностима. Предмет је умне активности нераскидиво везане с практичном делатношћу, помоћу које ће се мењати део стварности у којој се та делатност одвија и знање гради. У стицање знања је укључена и вештина развијена у обављању неке делатности. За успешно стваралачко бављење било којом активношћу треба имати дар и знање, иако те две компоненте стваралаштва имају различиту улогу у разним областима. Грађење и развој знања били би једноставнији и лакши када би се пошло од свести о незнању, или недовољном знању, без утицаја привидних знања, тј. заблуда, једностраности, самообмана до фикција, теоријских обмана којима се приписује својство апологетски брањеног „знања“ (грађење „вечног знања“). Потребне су поуздане анализе и тумачења претходних идејних творевине, оцене њихове сазнајне вредности и утицаја на утемељење досадашњег знања. То је неопходан епистемолошки предуслов за извођење нових искуствених уопштавања на основу нове теоријске мисли ради унапређења описивања искуственог подручја стварности. У досадашњим конзервативним (догматским) теоријама уочљив је несклад између садржаја разних општих и посебних становишта услед одсутности истраживачких поступака, па је питање како се долазило до тих и таквих становишта и ставова. Силом наметнути ставови нису дозвољавали развијање нових идеја. Проналажење и критичко испитивање извора становишта један је од основних задатака истраживања, јер они садрже, поред података о резултатима и токовима сазнајних делатности, и обавештења о непосредним и ширим друштвеним и природним условима у којима су настали, што је значајно за разумевање и тумачење постигнутих резултата. Дијалектичком логичком анализом садржаја установа се потпуност или непотпуност тих извора, њихова систематичност или несистематичност, развијеност или неразвијеност, ускост (ограниченост) идеја. Тако може да се једноставно дође до закључка да су друштвене и природне појаве схваћене упрошћено, недовољно, често погрешно, јер су недостајала шира истраживања, дијалектичка логика, правилно разумевање и тумачење, што је узроковало погрешна закључивања и, на основу тога, стварање неубудљиве теоријске грађе. Анализовање, разумевање и тумачење одговарајућих делова појединих наслова филозофске, социолошке, лингвистичке и методолошке литературе помаже нам да оплеменимо већ насталу идеју, да се предмети сазнајног истраживања одвоје од застарелих конзервативних (догматских) решења која превладају данас, да се на најпогоднији и најприхватљивији начин доведу до ваљаног нивоа, на који треба да буду. Од резултата претходних тумачења зависи квалитет сазнајних вредности претходних теоријских ставова, што условљава мотивисаност и жељу за даље испитивање ради утврђивања разлике нивоа сазнања и знања раније и сада. Накнадно тумачење, на основу накнадног ваљаног разумевања значења, уноси нешто ново и гради нове, напредне идеје, које су ваљаније од претходних јер су засноване и развијене дијалектичким логичким мишљењем. Такво тумачење ствара предуслове за ново разумевање и даље развијање новог тумачења преко новог разумевања, што доприноси идејним променама у историјском развоју мишљења.

Развијање, одржавање и прихватање нових идеја и сазнања повезани су с њиховим настојањима, а зависе од расположења средине којој се саопштавају. То расположење је најчешће ус-

ловљено нивоом досадашњих сазнања и знања, и спремношћу да се изгради реалан механизам као мерило односа према свему што је ново. Добро би било да се реално утврди све што је до сада речено у одређеној области истраживања, оно што је у замислима преузимамо из прошлости и потврђивано као такво, и оно што је ново, што доприноси дијалектичком логичком развоју нове мисли у промењеним условима. Однос између „старог“ и „новог“ стално постоји, за сад на штету „новог“. Неопходна је шира сагласност да је развој нових идеја, сазнања и знања неопходан предуслов за развој мишљења уопште. Отуда би потицала широко распрострањена настојања да се што брже и што више овлада савременим начином мишљења, што би омогућило: 1/ правилно разумевање, тумачење и оцењивање сазнајних вредности нових идеја; 2/ коректан однос према носиоцима таквих идеја; 3/ објективно испитивање значаја улоге таквих идеја у оквиру садашњег и будућег сазнања и знања о стварности.

Објективан смисао нових, напредних идеја, сазнања и знања, односи се на њихову тренутну и будућу улогу у систему знања. Различита, често површна, разумевања и тумачења нових идеја, сазнања и знања више одговарају строго догматизованој (конзервативној) мисли, јер она усмерава „воду на своју воденицу“ ради што бољег прилагођавања промењивим условима и „историјским приликама“, при чему не жели да нешто изгуби. У средишту идејних спорова налазе се баш таква „корисна“ разумевања и тумачења, која стварају погодне предуслове за „своја“ накнадна, али дотерана стара тумачења, тј. развијање „нових“ идеја у старом паковању, ради потврђивања својих догматизованих становишта и тако се појављују у свим областима „мишљења“. Не признају друга сем својих „нових“ тумачења, без обзира што су превазиђена, и што су нова поткрепљена дијалектичким логичким аргументима.

Од природе односа између конзервативног (догматског) и дијалектичког логичког мишљења зависи могућност истраживања одређеног дела стварности и проверавања вредносних судова (мишљења) о томе. Свака делатност се на одређен начин укључује у друштвену и природну стварност, и утиче на грађење мишљења о њој, јер се обавезно сусреће с многим односима који је одређују. Успех тих делатности зависи од тога да ли су у стању да у постојећим друштвеним и природним околностима створе неки нов систем односа или само допринесу да се одржи постојеће стање. Посебно је важно да ли ће се, ако се успе у планираним настојањима, постићи жељен и очекиван ефекат. То у многоме зависи од аргумената који би требало да допринесу успеху убеђивања. Непристрасно трагање за објективним чињеницама и њихово теоријско објашњавање, уз поштовање критеријума конкретности, прецизности, коректности и објективности, требало би да успешно доведу до општеприхватљивих резултата истраживања. Смисао рационалног сазнајног занимања за предмет истраживања огледа се у настојању да се потпуније сагледају остварени сазнајни резултати о њему у прошлости (ако их има) и анализују сазнајна достигнућа, и да се уоче могућа ограничења која су онемогућавала озбиљније сазнајне операције, што обезбеђује повољну подлогу за спровођење једног ширег истраживања и долажења до ваљаних аргумената који ће допринети правом и потпуном сагледавању и решавању постојећег сазнајног проблема. Вредност објективног, непристрасног и проверљивог сазнања и знања почива на убеђењу да је оно корисно јер повећава вероватноћу успеха истраживања датог дела стварности. Рад на доказивању вредности истраживања и добијених резултата мора да добије једну изразиту херменеутичку вредност.

Укупност (кумулятивност) и свеобухватност сазнања и знања, као општа начела њиховог развоја, граде се на појединачним истраживањима, чији резултати се повезују с постојећим општим знањем онолико колико су уопштена и систематизована у теорије које се непосредно одnose на предмет истраживања. Повезивање појединачних истраживања с научним теоријама траже да њихови међусобни односи буду што активнији, јер истраживања треба да полазе од доступног стања у проучавању тих предмета. Детаљно проучавање постојећих сазнања и знања инспиративно делује на истинског истраживача за избор одговарајућег предмета истраживања. Појмови, који имају најважнију теоријску улогу у истраживањима јер се односе на најбитније одређујуће чиниоце (својства) предмета (друштвена или природна појава), захтевају потпуну прецизност и детаљну структуру истраживања и саопштавања добијених резултата. Како ћемо доћи до ваљаног мишљења зависи од природе теоријских претпоставки које претходе таквом истраживању и саопштавању. Појмови условљавају структуру мишљења, и обратно, дијалектичко логичко мишљење, с целовито разрађеном структуром, гради и правилно дефинише појмове, који, даље, испољавају своју теоријску улогу у изграђивању ваљаних ставова. Све то показује да је за једно истраживање, добијање ваљаних резултата и саопштења, пресудно значајно да елементарни појмови буду дефинисани из шире теоријске основе, не да буду дефинисани на брзину, без ваљане теоријске подлоге. Уз жељу да се поштују смисао објективности и прецизности, као епистемолошка начела, резултати истраживања се саопштавају уз сва потребна обавештења о изворним подацима, уз њихову непристрасну оцену, и претходно оцењивање прецизности утврђеног обима и врста грешака које су садржане у њима. То тражи довољно владање језиком. Ако се не удовољи тим условима, постоји реална могућност за поновна површна и шематска упрошћавања, или описивања друштвених и природних појава на непосредно појавној равни, која нема неку вредност. Истраживањем и добијеним резултатима треба да се дође до дубље одређености. Тиме се избегава конзервативно (догматско) постављање „чињеница“, које спутавају слободу и могућност истраживача строгим усмерењем и уским оквирима, унапред „дајући“ појмове и „одговарајуће“ теме, с усмереним хипотезама. Истраживач је био под притиском наметнутих „чињеница“, па је био обавезан да их не игнорише или критикује у иновационом смислу. Целокупна истраживачева енергија је била усмерена ка настојању да се постојећа теоријска средства само међусобно комбинују на различите начине, без могућности да изађе из задатих оквира и смерова истраживања. Тако се на крају истраживања потврђивало оно што је постављено на почетку.

Коришћењем „logica docens“ (логика која се учи, логика као научна дисциплина) истраживач се приближава разумевању и тумачењу стварности више него што му пружа интуиција, што значи да ће ниво његове везаности са стварношћу бити веома висок. Тиме се машта, као врста мишљења, ослобађа и дозвољава јој се пуна креативност у истраживањима. А спој маште, напредних идеја и дијалектичког логичког мишљења сигурно води у дијалектику као основ за стварање новог и напредног, без предрасуда.